

Wstęp

Niniejsza praca poświęcona jest problemowi transferu w myśli społecznej i kulturoznawczej. Podstawą rozważań jest analiza transferu w procesie ogólnych przemian kulturowych w aspekcie pojęć i teorii socjologicznych. Jednakże, ponieważ socjologia nie jest dyscypliną w pełni zintegrowaną teoretycznie, a w dużym stopniu pozostaje zbiorem różnych i spornych orientacji, będę się odwoływał nie tylko do teorii z zakresu nauk socjologicznych (społecznych¹), ale i humanistycznych – kiedy wydaje się to uzasadnione. Tym samym opracowanie to zawiera wiele zapożyczeń z różnych paradygmatów, tworząc pewnego rodzaju mozaikę teoretyczną, jednakże takie interparadygmatyczne podejście wydaje się najbardziej adekwatne dla ukazania wszechstronnej roli transferu w kulturowo-społecznej codzienności.

Jako że w niniejszym opracowaniu łączą się wątki z różnych dyscyplin nauk społecznych oraz humanistycznych², uznaję je za dzieło unidyscyplinarne. Termin ten jest przeciwny popularnym terminom „wielodyscyplinarność” czy „interdyscyplinarność”, odnoszącym się do łączenia wiedzy dwóch lub więcej dyscyplin. Nie rozdzielał jasno dyscy-

¹ Za Stevenem Seidmanem odróżniam teorię socjologiczną, powiązaną z dziedzictwem dyskursu społecznego, próbującą wykryć logikę społeczeństwa, od teorii społecznej, zbudowanej na współczesnych zmianach i konfliktach społecznych, stanowiącej szeroką narrację umoralniającą o praktycznym zastosowaniu. S. Seidman, *Koniec teorii socjologicznej. Ponowoczesna nadzieja*, tłum. A. Zawadzka, W. Derczyński, w: A. Jasińska-Kania, L.M. Nijkowski, J. Szacki, M. Ziółkowski (red.), *Współczesne teorie socjologiczne*, t. 1, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2006, s. 45.

² Np. według aktualnego podziału dyscyplin nauki socjologiczne należą do nauk społecznych, antropologia – do nauk humanistycznych, podobnie socjologia w zakresie antropologii i etnologii należy do nauk humanistycznych.

plin nauk społecznych, gdyż za Immanuelem Wallersteinem uważam, że praca ta powinna być traktowana jako część jednej wspólnej dyscypliny, nazywanej czasem historycznymi naukami społecznymi³.

Jako że sam transfer jest pojęciem niejednoznacznym – bez określonego *terminus technicus* – a jak twierdzi Mieke Bal, transfer kulturowy sam w sobie jest przedmiotem transferu („koncepcji podróżowania” – *traveling concept*) w naukach humanistycznych i społecznych⁴ – trudno orzec, czy w tym przypadku (nowego typu badań – adaptowanych z dyscypliny humanistycznej) transfer okaże się trwały. Świadomy niedoskonałości tej publikacji, skromnie proponuję jedynie pewnego rodzaju koncepcyjny model, w wielu szczegółach jeszcze niedopracowany lub uproszczony, który wymaga doprecyzowania i dalszych szczegółowych badań. Skalę jego recepcji wśród polskich socjologów (i innych badaczy) pokaże nie tylko dalszy przebieg dyskusji na ten temat, ale przede wszystkim liczba prac, których autorzy także będą chcieli sięgnąć po socjologiczną koncepcję transferu kultury.

Mottem tego opracowania może być nawiązanie do stwierdzenia Arjuna Appaduraia, że „dziś cywilizacje przemieszczają się i mieszają, dalekie ludy i plemiona spotykają się i przenikają, a ich poglądy żyją obok siebie, tworząc swoisty kolaż wartości, znaczeń, tradycji, obyczajów i instytucji. Jest to proces wzbogacający doświadczenie każdej kultury, ale równocześnie budzący obawy i reakcje obronne, często gwałtowne, odwołujące się do przemocy” (u Appaduraia zwłaszcza etnicznej)⁵.

Globalizacja bowiem, tak jak transfer kulturowy, jest pojęciem ambiwalentnym – pełnym zalet, ale i zagrożeń. I choć praca ma charakter krytyczny, to jednak w kwestii wymiany kulturowej pozostają pozytywnym fundacjonalistą.

Pracę podzieliłem na części, tak aby od ogólnego pojęcia transferu i pojęć z nim związanych przez teorię transferu kulturowego oraz transferu pomiędzy kulturami przejść do analizy krytycznej tychże

³ I. Wallerstein, *Analiza systemów-światów. Wprowadzenie*, tłum. K. Gawlicz, M. Starawski, Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa 2007, s. 144.

⁴ M. Bal, *Travelling Concepts in the Humanities. A Rough Guide*, Toronto University Press, Toronto, Buffalo, London 2002; M. Rossini, M. Toggweiler, *Cultural Transfer. An Introduction*, „Word and Text. A Journal of Literary Studies and Linguistics” 2014, t. 4, nr 2, s. 6.

⁵ Z. Pucek, *Arjun Appadurai i antropologia bez granic*, w: A. Appadurai, *Nowoczesność bez granic. Kulturowe wymiary globalizacji*, tłum. Z. Pucek, Universitas, Kraków 2005, s. XI.

teorii. Książka ta jest zatem próbą zilustrowania zjawisk kulturowych związanych z procesem transferu. Przy czym chciałbym podkreślić, że nie było moją intencją skrytykowanie jakiegokolwiek kultury. W efekcie inspiracji Krytyczną Analizą Dyskursu powstała krytyka postkolonialna pojęć i teorii socjologicznych, co niektórzy odbierać mogą jako krytykę kultury zachodniej. Nie jest to jednakże krytyka tej kultury, a jedynie analiza retoryki, narracji, dyskursu oraz wybranych teorii naukowych dotyczących transferu kulturowego odnoszących się do kultur innych niż zachodnie. Staralem się dokonać wyboru teorii oraz analizy jak najbardziej obiektywnie, kierując się jedynie faktem występowania cech transferu. Poglądy wybranych autorów stanowią jedynie tło do pokazania szerszych problemów społecznych. Przyznaję się do wybiórczej selekcji oraz streszczeń i generalizacji, chcąc zaprezentować kwestie najważniejsze i podstawowe, które mają pobudzać wielowątkową dyskusję nad zagnalizowaną tematyką transferu.

Recenzentom i pierwszym czytelnikom tej książki dziękuję bardzo za wnikliwą lekturę oraz wskazanie miejsc wymagających korekty i wyjaśnienia. Ich wartościowe uwagi pozwoliły mi uniknąć pewnych nieścisłości i błędów oraz pomogły nadać tej książce wersję ostateczną. Jednakże na siebie biorę odpowiedzialność za wszelkie braki, błędy i niedociągnięcia, które to opracowanie nadal zawiera.

Dziękuję też władzom Wydziału Stosowanych Nauk Społecznych i Resocjalizacji Uniwersytetu Warszawskiego, Dyrekcji Instytutu Stosowanych Nauk Społecznych Uniwersytetu Warszawskiego oraz koleżankom i kolegom z Katedry Historii Idei i Antropologii Kulturowej pod kierownictwem prof. dr hab. Iwony Jakubowskiej-Branickiej za stałe i życzliwe wsparcie w prowadzonych badaniach. Dziękuję także pracownikom bibliotek, w tym zwłaszcza Biblioteki Wydziału Zarządzania UW, za pomoc w dostępie do źródeł w okresie ograniczonej pracy z powodu pandemii. Dziękuję też zwłaszcza Prorektorowi ds. naukowych Uniwersytetu Warszawskiego – dr. hab. Maciejowi Duszczykowi oraz Fundacji Uniwersytetu Warszawskiego za dofinansowanie tej monografii. Bez pomocy ich oraz Wydawnictw Uniwersytetu Warszawskiego jej publikacja byłaby niemożliwa.